

El color i la ciutat

Josep Armengou

FORUM S.A. és una societat municipal que té com a objectiu la rehabilitació urbana de Manresa, especialment del casc antic. Entre altres, FORUM S.A. ha engegat un projecte sobre el color a Manresa, relacionat amb la problemàtica del paisatge urbà. Es tracta d'elaborar una paleta a partir d'un estudi del color històric de Manresa. Josep Armengou, responsable de FORUM S.A., explica i contextualitza el perquè d'aquesta preocupació, com s'ha elaborat aquesta paleta i com es pensa utilitzar. L'article es complementa amb la portada de la revista, realitzada per l'artista Joaquim Falcó, inspirada en els colors històrics de Manresa.

El color de Manresa vist per Falcó.
Imatge reproduïda a la coberta.

Consideracions prèvies

La política de l'Ajuntament de Manresa en matèria de millora i conservació del paisatge urbà es fonamenta en la complementarietat d'un conjunt de diferents propostes, entre les quals cal destacar les que van adreçades a la rehabilitació urbana del nucli antic de Manresa. Amb això, com a objectiu prioritari, l'Ajuntament creà una societat municipal, FORUM S.A., com a forma de gestió del servei públic de rehabilitació urbana de Manresa. D'aquesta manera, s'inicià un complex procés de regeneració integral del centre històric de la ciutat que, entre d'altres prioritats, ha vist la necessitat de considerar el paisatge urbà com a un bé cultural de primera magnitud, la millora del qual cal assumir com a objectiu si es vol incrementar la qualitat de vida dels seus habitants.

El nucli antic de Manresa es troba immers en un greu procés de degradació urbana que, en acumular una complexa problemàtica, atempta contra la qualitat de vida dels seus ciutadans. Depreciat estructuralment, funcionalment, físicament i socio-econòmicament, el nucli antic reclama una urgent intervenció que li permeti poder tornar a desenvolupar un paper actiu dins el conjunt de la ciutat, de la qual és el més fidel testimoni del seu origen. La rehabilitació urbana esdevé un procés urgent i necessari i, dins d'aquest procés, la restauració de façanes esdevé una acció ineludible per redefinir la imatge de la ciutat i recuperar el concepte de paisatge urbà com a un bé cultural.

En una primera fase, el treball es va orientar cap a determinar les causes que havien desencadenat el procés de degradació, a mesurar les necessitats d'intervenció que s'havien consolidat i a entendre les bases legals de referència que, en definitiva, permetien explicar la forma com s'havia vingut intervenint fins a aquell moment. Tot per, finalment, poder concretar unes línies d'actuació que hauran de permetre conduir amb èxit el complex procés de rehabilitació urbana que tot just estem iniciant. La redacció de plans, programes i projectes han seguit aquest camí

que farà possible la regeneració integral del nucli antic de Manresa.

Com a conseqüència, malgrat que també n'és la causa, de la degradació urbana que pateix el nucli antic de Manresa, durant les últimes dècades l'activitat dirigida a la conservació i manteniment del seu patrimoni construït ha estat pràcticament nul·la. Això ha comportat mancances de tot tipus en aquest sector de la ciutat. El seu paisatge urbà n'ha resultat especialment afectat, tant per l'ambient generalitzat de desvalorització cultural del seu patrimoni arquitectònic i urbanístic, com per la incorrecció de les poques actuacions que s'hi han desenvolupat. Descobrir la manca de criteri amb què s'han executat aquestes obres i entendre la necessitat de concretar unes pautes mínimes a les quals referir qualsevol intervenció en l'àmbit del nucli antic, com a garantia per a la regeneració del seu paisatge urbà, van generar la necessitat de redactar, entre d'altres, el *Programa de condicionament de façanes del nucli antic de Manresa*. Amb aquest programa es pretén concretar un seguit de recomanacions i de condicions d'obligat compliment, que abasten aspectes relacionats amb els materials, les tècniques d'aplicació i les condicions cromàtiques de les façanes que cal considerar per a la seva restauració.

En referència al color, entenent aquest element com a fil conductor que guiarà les línies que segueixen, amb la redacció del *Programa de condicionament de façanes del nucli antic de Manresa* ha estat necessari introduir-se en un àmbit de coneixement molt complex. Ha calgut resoldre molts interrogants relacionats amb aspectes físics i fisiològics intrínsecs del color i, també, consideracions socials, culturals i històriques del color en relació amb la ciutat. Quina transcendència té el color en la conformació del paisatge urbà? I més concretament, quin precís paper ha de jugar el color dins una estratègia global de rehabilitació urbana? Quins han estat, en el transcurs de la història, els colors de Manresa? Fins a quin punt és important ser fidel a aquests colors històrics? Com s'ha resolt en altres ciutats la determinació d'unes pautes

de color, en el marc general de la regeneració del paisatge urbà?

La resposta a tots aquests interrogants s'ha anat resolent en el camí de concreció dels que seran els colors de Manresa. I ho dic en temps futur, perquè aquest camí encara és un procés obert.

Generalitats sobre el color i la ciutat

El color es presenta com una de les eines més expressives utilitzades en l'arquitectura i en l'urbanisme per a la construcció de les ciutats. Constitueix un dels aspectes amb més transcendència a l'hora de definir el seu paisatge urbà i, amb això, en la conformació d'una determinada identitat urbana. Cal recordar que el paisatge d'una ciutat es pot entendre, en un sentit ampli, com el reflex d'una manera de viure d'una determinada comunitat.

"El color i la ciutat" és una qüestió que ha presentat i presenta tota mena de lectures. A través dels anys, el fenomen del color en relació a la ciutat ha estat analitzat des d'infinitat de punts de vista, per la qual cosa ha esdevingut un constant referent d'investigació que ha portat a aprofundir en aspectes físics, històrics, culturals, sociològics i fisiològics.

Malgrat les afirmacions anteriors en el context d'allò urbà, no és possible fer una abstracció del color tractant-lo com a una entitat pròpia sotmesa a consideracions exclusivament estètiques i amb una càrrega simbòlica intrínseca, desvinculant-lo de qualsevol altre condicionant material amb repercussions en el procés de construcció de la ciutat. La realitat és molt més complexa. El color d'una ciutat pot estar estretament relacionat amb la tradició constructiva del lloc. Les condicions climàtiques d'aquest lloc poden haver forçat uns determinats mecanismes de protecció de la pell dels edificis que, sense cap dubte, hauran repercutit en el seu color. També, la utilització d'uns materials concrets que, per raons d'economia acostumen a ser produïts a partir dels recursos que ofereix el propi lloc (pedres, terres, pigments), hauran estat determinants en la

definició del color d'una ciutat.

Així, superant prejudicis romànticistes, amb l'aparició de nous materials, l'evolució tecnològica i la internacionalització de l'economia, hauria de ser fàcil veure evolucionar i canviar el color d'una ciutat. De fet, amb el Moviment Modern es va viure la pèrdua de la capacitat simbòlica del color com a quelcom inherent a la pròpia ciutat. Acceptant això sense més prejudicis, el color de la ciutat deixaria d'ésser aquell element definidor de la seva identitat, la qual ha resultat definida per una continuïtat cromàtica mantinguda tant en l'espai com en el temps.

El color en la història de les ciutats

La influència de la variable temps, la pròpia història, en la definició cromàtica de les ciutats, és un altre dels dubtes que s'havien plantejat en el camí marcat per concretar els colors de Manresa. Estudis meticulosos han demostrat que ciutats històriques han estat repintades en diferents tonalitats moltes vegades. I és que la ciutat es troba immersa en un constant procés evolutiu i, amb aquest, també s'hi troben els seus colors. Investigacions sobre la història de l'arquitectura han posat de manifest que a l'Edat Mitjana els colors de la ciutat no eren determinats per la seva tonalitat sinó per la seva brillantor. Aquest descobriment, que és una simple conclusió d'una sèrie d'estudis realitzats, ha tingut un fort impacte en el debat sobre el color i la ciutat. El desplegament històric del color és una variable nova, dinàmica, que introdueix una dificultat afegida en el procés per determinar els colors d'una ciutat i desmunta qualsevol possibilitat de solucionar aquest problema d'una forma definitiva. Valorar la simple possibilitat de canviar els colors de la ciutat no és negar la seva història, sinó que esdevé una afirmació del caràcter històric de la ciutat.

D'aquesta manera, hem pogut entendre el color no com a entitat absoluta sinó com a entitat relativa. El color evoluciona i s'adapta d'acord amb un context físic i cultural can-

viant, esdevenint així una entitat determinada per significats que es modifiquen amb el transcurs de la història. Amb aquesta afirmació no s'allibera el *Programa de condicionament de façanes del nucli antic de Manresa* de conèixer i tenir ben present la utilització del color en la història de la ciutat, però sí que se'l deslliura d'haver de sotmetre's a una estricta fidelitat històrica, eixamplant el ventall de possibilitats d'utilització del color d'acord amb un context de significació cultural actual, no ancorat en el passat.

Amb tot l'exposat anteriorment, s'està en condicions d'afirmar que el centre històric es presenta com un marc propi de reflexió dins el debat sobre el color i la ciutat. La discussió sobre el color en el procés de rehabilitació urbana és objecte d'un debat molt modern, la qual cosa comporta una manca de referents que permeti estudiar el problema amb profunditat. Però, analitzant actuacions recents de rehabilitació de centres històrics, es pot verificar com aquestes consideren el color com un element molt important de la restauració. Exemples com els de les ciutats de Norwich, Moscou, Budapest, Torí, ... i sobretot el que constitueix el *Pla del color de Barcelona*, el nostre referent més pròxim i directe, exterioritzen aquesta rellevància del color en la rehabilitació urbana.

L'avaluació dels resultats obtinguts mitjançant els diversos mètodes d'actuació i gestió, en el context definit en els paràgrafs anteriors, permet identifi-

car dos criteris d'intervenció que responen a dues tendències modernes sobre l'ús del color en l'arquitectura i l'urbanisme. Una és el corrent anglosaxó, orientat com a reflexió crítica i de rebuig als principis imposats pel Moviment Modern, el qual es va originar al voltant del Team X, amb Alison i Peter Smithson, i que més tard va passar a ser dominat per Robert Venturi i Charles Moore. En aquest corrent s'utilitza el color exclusivament com a recurs comunicatiu. L'altre correspon a la tendència que es va desenvolupar paral·lelament al creixent interès pel centre històric de les ciutats i pel seu significat social, econòmic i cultural. Aquest, més enllà d'un recurs comunicatiu, desplega a través del color la reconstrucció d'una determinada atmosfera cultural. Busca la relació entre el color i l'ampli context de la cultura i la història. Aquesta última tendència és la que ha guiat el camí per determinar l'ús del color en el nucli antic de Manresa, alhora que ha permès considerar a través del color l'àmplia significació del paisatge urbà en aquest àmbit concret de la ciutat.

Una proposta de color per al nucli antic de Manresa

Manresa moltes vegades se l'ha qualificada com a una ciutat grisa. Aquest és un terme metafòric amb què sovint s'han volgut il·lustrar les mancances de la mateixa ciutat, que van molt més enllà de les limitacions del

seu propi color. Però també és veritat, tal i com s'ha pogut constatar amb l'estudi dels colors històrics, redactat en el marc del *Programa de condicionament de façanes del nucli antic*, que Manresa és una ciutat amb molt poc color. Es pot afirmar que Manresa se sent i es viu en blanc i negre.

El problema de la manca de color a Manresa esdevé quasi una tradició que es manté de forma manifesta a tots els nivells dins l'àmbit del nucli antic. Des dels edificis públics més importants, com la Basílica de la Seu, la Cova de Sant Ignasi, l'Ajuntament, el Casino,... fins a l'arquitectura més anònima que configura el conjunt d'ambients i d'edificis residencials del centre històric, posen de manifest la pobresa de color de la ciutat.

Les causes de les limitacions cromàtiques que exterioritza el paisatge urbà del nucli antic de Manresa es poden explicar bàsicament per dues raons. Una imputable als esdeveniments que ha sofert la ciutat al llarg de la història i que s'exterioritza amb la baixa qualitat arquitectònica del seu patrimoni construït. L'altra es justifica amb l'oblit a què, des de sempre, ha estat sotmès aquest patrimoni, de manera que els anys i la manca de manteniment s'han encarregat d'apagar el poc color amb què originalment haurien estat pintats alguns dels seus edificis.

En definitiva, ens agradés o no, aquest és el context i el punt de partida en què s'havia de desenvolupar el *Programa de condicionament de façanes del nucli antic de Manresa*. Malgrat ja s'ha comentat, és convenient en aquest punt recordar que aquest programa s'emmarca dins d'una estratègia global d'intervenció per a la rehabilitació urbana del nucli antic de Manresa, en el contingut del qual el color només és una de les diverses variables que incorpora.

Els objectius concrets que es proposa assolir el *Programa de condicionament de façanes* són bàsicament tres. D'una banda, vol sensibilitzar les institucions, els industrials, els tècnics i els professionals del disseny, els promotors i constructors i tots els ciutadans de la importància del color com a element d'identitat urbana, primordial

en la configuració del paisatge urbà. D'altra banda, elaborar una carta de colors i les seves pautes d'utilització en els diferents conjunts urbans que componen el nucli antic de la ciutat, així com els materials i les tècniques d'aplicació més adequats i durables per als diferents emplaçaments i tipus de suport. Per últim, el programa es proposa iniciar línies d'investigació a través de les quals efectuar millores en el paisatge de la ciutat, basant-se en propostes concretes d'intervencions cromàtiques de conjunt sobre ambients catalogats. En general, els objectius del *Programa de condicionament de façanes* no es limiten a dibuixar el marc per garantir uns mínims de correcció en les actuacions de rehabilitació, sinó que en si mateix es proposa servir d'estímul que incentivi aquestes actuacions.

En un altre ordre de coses, amb el *Programa de condicionament de façanes* no es vol promoure una simple operació de maquillatge que amagui l'actual problemàtica socio-econòmica, física, estructural i funcional del nucli antic, sinó la definició de les pautes a través de les quals sigui possible reflectir una realitat renovada integralment, i amb la qual s'aconseguirà millorar la qualitat de vida dels ciutadans. Es tracta, doncs, de definir els mecanismes amb què, des de les façanes i superant la seva tradicional dimensió planimètrica, es permetrà projectar a l'exterior una renovada riquesa interior.

El Programa és promogut per la societat municipal FORUM S.A. i és patrocinat per ECOPAINT IBERICA i KEIMFARBEN, que hi aporten l'assessorament tècnic necessari. FORUM S.A. supervisa el desenvolupament general del programa, en fa el seguiment de les seves fases de redacció i, un cop elaborades, elevarà al plenari de l'Ajuntament la proposta de carta de colors i la normativa tècnica aplicable. Finalment, organitzarà la difusió i dinamització del programa i participarà, juntament amb l'Ajuntament de Manresa, en la seva gestió.

Respecte a la metodologia de treball, es pot afirmar que el programa és tan complex com el problema que es proposa resoldre. Per a la definició

d'aquesta metodologia s'ha considerat una sèrie de qüestions i circumstàncies que conflueixen en el nucli antic de Manresa. La seva història, la seva estructura i patrimoni arquitectònic, els nous ritus de la vida urbana, l'aparició de nous materials i noves tecnologies, el seu propi procés de rehabilitació urbana... Situacions convergents que es fa necessari interpretar i ponderar molt acuradament, cadascuna des de la seva especificitat, per poder identificar el "lloc" i la "mesura" en què cal introduir el color. Tot en un marc coherent definit per les diferents variables que s'hi manifesten.

Per tal d'arribar a aconseguir les millores sobre el paisatge urbà que es proposen amb el programa, és indispensable que la seva necessitat i el seu contingut siguin entesos no només per l'administració pública, sinó també compresos i assumits per tots els agents que donen vida al nucli antic, sobretot residents i comerciants. Per això, s'ha imposat el caràcter participatiu com a un dels criteris bàsics que guien la redacció i el desenvolupament del *Programa de condicionament de façanes*.

El *Programa de condicionament de façanes del nucli antic de Manresa* s'estructura i es desenvolupa en les següents quatre fases, de les quals ja s'ha completat la primera i s'està actualment en el procés d'elaboració de la segona:

1. Estudi de les condicions originals de coloració; els materials i les tècniques d'aplicació utilitzades en la construcció de les façanes del nucli antic de Manresa.

2. Elaboració, a partir de la coloració original però amb la introducció de les variants que es considerin oportunes, d'una carta de colors adequada a les trames urbanes i a les tipologies arquitectòniques pròpies del nucli antic. També, la redacció d'una normativa orientadora de criteris, materials i tècniques d'aplicació, a partir dels sistemes tradicionals de construcció i d'acord amb els processos i productes industrials de què es disposen en l'actualitat.

3. Proposta d'aplicació de la carta de colors, resultant de les etapes anteriors, sobre alguns dels conjunts d'edi-

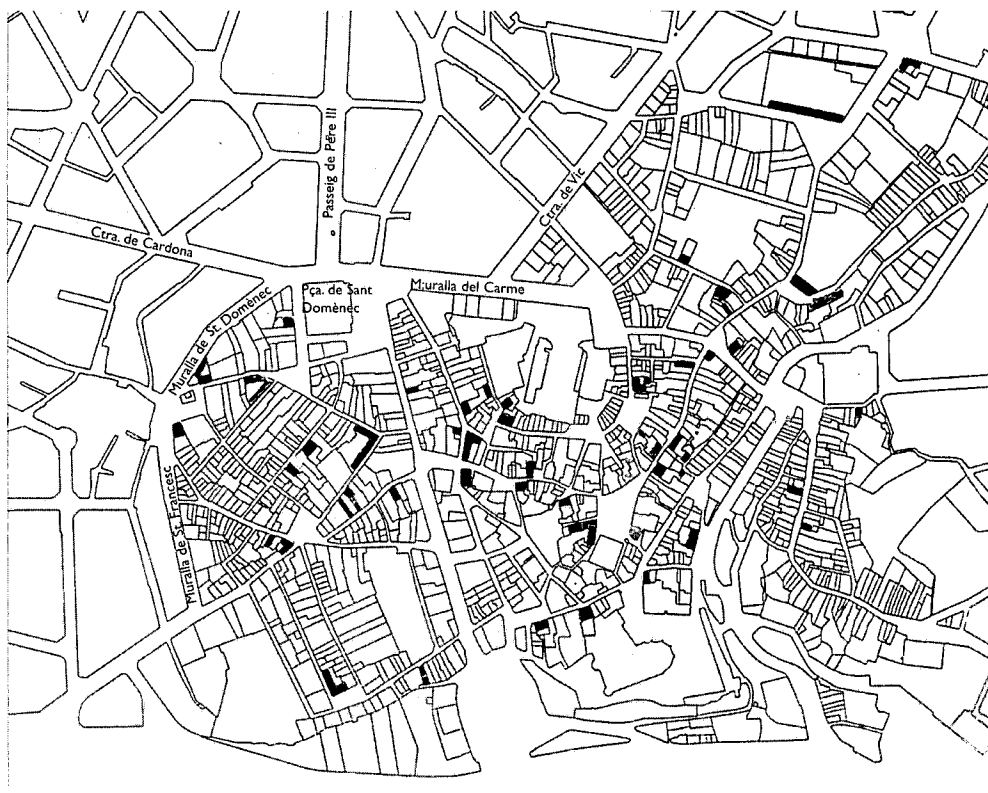
ficis que el *Pla especial de protecció del patrimoni històric arquitectònic i ambiental de Manresa* classifica com a ambients catalogats.

4. Execució del programa amb la publicació i difusió del seu contingut i amb l'aplicació dels sistemes de control necessaris que permetin assegurar el seu correcte desenvolupament. També és previst, en aquesta fase d'execució, instrumentalitzar un sistema d'ajuts econòmics dirigits a la restauració de façanes.

Així, el coneixement exhaustiu de la realitat sobre la qual es proposava intervenir va ser el punt de partida per a la redacció i desenvolupament del *Programa de condicionament de façanes*. La determinació de la carta de colors del nucli antic havia de fonamentar-se en alguna base objectiva, car no era plantejable inventar-se els colors de Manresa. Per això, a la primera fase de redacció del *Programa de condicionament de façanes* es va plantejar la necessitat de conèixer quins havien estat els colors històrics de la ciutat. Amb aquest objectiu, es va signar un contracte de patrocini entre FORUM S.A. i KEIMFARBEN per a l'elaboració d'un estudi tècnic i cromàtic de les façanes del nucli antic. Aquest estudi es basava en l'anàlisi de mostres extretes de 120 façanes d'edificis catalogats o inventariats, seleccionades dins de l'àmbit del nucli antic i que, a priori, presentaven suficient interès per respondre a l'objectiu per al qual s'havien seleccionat.

Amb l'estudi dels colors històrics de Manresa, tal i com recull el document de conclusions d'aquesta primera fase, s'ha posat de manifest que tradicionalment Manresa ha estat una ciutat sense color. De la mostra de 120 edificis, només 55 es van presentar amb color. A partir d'aquests 55 edificis s'han intentat trobar possibles relacions entre el seu color i altres variables, com la corresponent ubicació, l'antiguitat, l'ús, l'interès històric i artístic, i el tipus de propietat, entre altres.

Aquesta recerca de relacions no ens ha portat a unes conclusions espectaculars, que puguin orientar de manera determinant una proposta de colors per al nucli antic, però han donat unes pau-

Plànol de les zones de mostreig per estudiar el color de Manresa.

tes que, si bé no són determinants, sí que són significatives i interessants. Així, s'ha pogut descobrir que en l'àmbit que delimiten el Puig Cardener i el Puig Mercadal, predominen tonalitats clares dins la gamma de colors ocres i grocs. A la zona del carrer de Sant Miquel, aquests mateixos colors es tornen més forts i intensos. En canvi, en el sector que envolta la plaça de Gispert apareixen colors verds i marrons que no es troben en altres indrets del nucli antic, on també conviuen amb ocres i grocs, però molt més intensos que els descrits anteriorment. Respecte a l'ús del color en el transcurs de la història del nucli antic, s'ha descobert que bàsicament fins al s. XVIII predominaven colors singulars molt nets i intensos, sense enterboliments. A partir del s. XIX i fins als nostres dies han predominat els colors ocres i grocs en totes les seves gammes, fins a arribar als marrons. És només durant la segona meitat del s. XIX quan en el nucli antic de Manresa es pinten façanes en tonalitats verdoses.

Els colors que han resultat de l'estudi inicial s'han agrupat en gammes segons les tonalitats. Per això, ha estat necessari descartar els colors que, per alguna raó, distorsionaven i, també, afegir noves tonalitats, proposades amb l'objectiu de complementar les

històriques i constituir un sistema complet.

En definitiva, els que han resultat ser els colors històrics han constituït la base de referència per a l'elaboració de la proposta preliminar de carta de colors del nucli antic de Manresa, la qual es presenta diversa i enriquidora. El color de Manresa no pot ser únic, ni pensat exclusivament, de forma unidireccional, en termes de decoració urbana. El color resultant ha d'ésser divers, per exercitar la funció medidora a cada moment i a cada punt de la ciutat, i aquesta diversitat de colors ha de passar a formar part d'un sistema complet que constitueixi una estructura significant. Falcó ho recull i expressa perfectament a la portada d'aquesta revista. S'avança al temps i ja ens permet veure Manresa en color, amb els seus colors.

Josep Armengou
Arquitecte
Professor a la Universitat
Politécnica de Catalunya